

YILLIK

Annual of Istanbul Studies

2024

6

İSTANBUL
RESEARCH
INSTITUTE

Orhan Pamuk'un İstanbul'una Nazire: Bir Rum Çocuğunun Beyoğlu Haritası

Stefanos Yerasimos

Bir İstanbul tarihçisi “İstanbul romancısı” Orhan Pamuk'un İstanbul'una nasıl bakar? Tarihçinin kendisi de bir İstanbul çocuğu, hatta Pera'lı bir azınlık çocuğu ise anılarından soyunup bilimselliğin pertavsız ile bakamaz. Orhan Pamuk'un haritasından yola çıkarak bakabilir ancak ve bunu yaparken kendi güzergâhını da sorgular. Kentin tarihine merak salmak içinde hapsedilmiş olduğu bu haritadan kurtulmanın yolu olduğunu neden sonra fark ederek. Benim haritamın meridyeni Taksim'den Tünel'e uzanan Beyoğlu caddesiydi. Caddeye açılan ve sonradan her nedense tabelasına Adnan adı eklenen, İmam Sokağı'nda bir apartmanın birinci katında otururduk. İkinci katta Pontuslu bir Rum fındık tüccarı ile evli Rus Madam Nadya vardı. Sessiz sinemanın ünlü bir aktrisi olduğunu ve genç yaşta veremden öldüğünü anlattığı ablasının solmuş fotoğraflarını gösterirdi. Üçüncü katta apartmanın sahibesi, Muhittin Paşa'nın kızı oturur, kiracılarla ilişkilerini evine sık sık gelip giden Mösyö Kamhi'nin aracılığıyla yürütürdü. Dördüncüde, Beyoğlu'nda ayakkabı dükkânı olan Paçıkakis ve beşinciye piyano ya da İngilizce dersi—ya da ikisini birden—veren, dimdik, kupkuru, babamın deyimiyle “bilardo istakası” gibi bir İngiliz hanım kalırdı.

Veresiye alışveriş yaptığımız ve ay başında hesabının ödenmesi evde sonsuz tartışmalara yol açan bakkalı, sahibinin Heybeliada ruhban okulundan mezun olmasına karşın papaz olmadığı için babaannemin “pişman papaz” deyiş küçümsediği pastanesi, sıra beklemeyi nefret ettiğim ve saç kesiminden sonra aynaya bakıp ağladığım berberi, ilk uzun pantolonlu kostümümü diken terzi, sepet sarkıttığımız seyyar sebzeçisi, meyvecisi, yoğurtçusu ile başlı başına bir mahalleydi İmam Sokağı. Penceresinden erken çöken aralık karanlığında, karşıdaki pavyonun yanıp sönen kırmızı yeşil neon ışıklarını seyrettiğim bir çıkmazımız, Cumhuriyet bayramlarında kâğıttan zincir ve bayraklarla donattığım küçük bir balkonumuz vardı (oysa karşı evdeki llyasko'lar aynı bayramda Türk bayrağı yanı sıra kocaman bir Yunan bayrağı da asarlardı, 6-7 Eylül'e gelinceye dek). Arka odaların pencerelerinden görünen karşı apartmanların arka cepheleri, eski eşya istifleri ile balkonlar, aydınlıklar, avlular, odunluklar karmaşası, keşfine hiçbir zaman cesaret edemeyeceğim balta girmemiş bir orman etkisi yapardı. Bodrum katta sıralanmış kömürlükleri ile bir cehennemi, özel izinle çıkılıp İmam Sokağı'nın ötesinde bir dünyanın olabileceği sezilen en üst kattaki çamaşırılığı ile de bir cenneti bile vardı Muhittin Paşa Apartmanı'nın.

Caddeye ilk defa çıkıp Zapyon Kız Lisesi'nin karma ilkokulunun birinci sınıfına tek başıma gittiğimde babaannemin evlatlığı Katina beni yolda görüp ağlamıştı. Son durağı Taksim'de olan sarı tramvayların ikinci sınıf öğrenci pasosu 3 kuruş, yıl 1949'du.

Cadde, önce vitrinlerinde yıllar boyu mekanolarını seyrettiğim Nakamura ve kurgulu palyaçosunun durmadan usanmadan gülmekten kırıldığı bonmarşe dükkânları, annemin düğme seçmek ya da kaçan naylon çoraplarını tamir etmek için beni sürüklediği Hacopulo Pasajı ya da yılbaşı arifesi arkamızda küfeli hamalla döndüğümüz Balıkpazarı idi. Sonraları, önünde Filistin tapınağının sütunlarını yıkan Samson kılığında Victor Matur'un dev karton heykelinin dikildiği Lale Sineması, genç kızı avucunun içine alıp gökdelenlere tırmanan King Kong'un heybetli görüntüsü ile Yıldız Sineması ön plana geçmeye başladı. Pazar günleri, ayından sonra, Taksim'deki Aya Triyada'dan çıkanlar aşağıya doğru, Galatasaray'daki Panayi-

a'dan gelenler yukarı doğru gider, yarı yolda karşılaşır, Beyoğlu caddesi bir Akdeniz kasabası görüntüsüne bürünürdü. Panayia Beyoğlu'nun en eski kilisesi ve piskoposluk merkezi olduğundan oranın müdavimleri Aya Triyada'dakileri sonradan görmüş addeder. Aya Triyada'dakiler ise kendi kiliselerinin daha büyük ve görkemli olmasının gururuyla Panayia'dakileri küçümserdi. Ancak herkes herkesi selamlar, hal hatır sorar, kızlar oğlanlar bakışır ve o günün dedikodusu bütün haftaya yeterdi. Sonra da pastanelerden pastalar alınır ve öğle yemeği için evlere dönülürdü.

Beyoğlu'nun yukarı ucunda Taksim meydanı cennete açılan bir kapı idi. Cumhuriyet bayramında, meydanın üst tarafında, AKM yapılıncı istimlak edilen bir apartmanda oturan dostlara gidilir, balkonlarından geçit resmi seyredilirdi. Aynı günün gecesinde ise Taksim sularını görmeye giderdik. Yılın diğer günlerinde, özellikle güneşli ikindilerde, annemle birlikte, kız kardeşimin arabasını ite ite Taksim parkının içinden ya da Cumhuriyet caddesinin ortasındaki ağaçlı yoldan sihirli bir beldeyi keşfe çıkardık. Beyoğlu'nun çoraklığının aksine orası bir yeşillik deryası idi. Belleğimdeki en eski anı, babamın omuzlarında Belvü gazinosuna giden çardaklı yoldan geçmemizdir. Sonra orada İstanbul Radyoevi yapıldı. Ermeni mezarlığının yerine ilk apartmanlar dikildiğinde, yaşlı hizmetçimiz hayaletlerin lüks dairelerin parkelerine gece haç işaretleri çizdiklerini anlatırdı. En sonuna da Hilton Oteli yapılıncı Taksim parkının köprüsünden geçip daha uzağa gidebilmek tüm gizemini yitirmiş oldu. Bu maceralı yolculuklar bizi hiçbir defa Harbiye'ye kadar götürmemiştir. Babamın çalıştığı Bomonti ise ufuk ötesi bir mekândı.

Taksim ötesinin aksine Beyoğlu'nun diğer üç yanı tehlikelerle dolu bir bölgeydi. Batıda kesin sınır Tarlaabaşı caddesiydi. Gerçi onun ötesinde babaannemin evlatlığı Katina gibi kişileri Kasımpaşa'ya doğru kıvrılan daracık sokaklardaki evlerinde isim günlerinde topluca ziyaret ederdik. Orada, Katina'nın kocası Vangelis, gazetede okumuş olduğu cinayetleri kendi gözüyle görmüş gibi anlatır ve boydan boya donatılmış sofralarda saatlerce mezeler yenilirdi. Ama bu ziyaretler yaban ülkeye yapılan akımlar gibiydi ve gece gruplar halinde geri dönülürdü. Beyoğlu ile Tarlaabaşı arasında da gri bölgeler vardı. Evimizin yüz metre ötesinde olmasına karşın Abanoz sokağının varlığından ancak Lise 1'de aşağı mahallelerden gelen yeni sınıf arkadaşlarımla fısıldamalarıyla haberdar oldum.

Doğuda sınır daha belirsizdi. Zaten anneannemler Sıraselviler'de, babaannemler Cihangir caddesinde otururdu. Oraya gitmek için önce Büyük Parmakkapı sokağına girilir, Sainte-Pulcherie okulunun önünden geçilir ve Alman Hastanesinin karşısına gelinirdi. Derbent kabilinden bu dar geçitler boyunca yolcuya güven verecek, gerekirse kapısı çalınabilecek dost, tanıdık, uzak akraba evleri vardı ve tek başıma bu tehlikeli yolculuklara girişmeden önce sığınak işlevini görebilecek bu yerler refakatçılarım tarafından tekrar tekrar sayılırdı.

Galiba tehlikeli bölgelerin müjdecisi yokuşlardı. Belki de bundan dolayı Taksim ötesi yokuşa rastlanmadığı sürece emin sayılırdı. Bunun için de Tarlaabaşı ve Tepebaşı'ndan Kasımpaşa'ya inen, Cihangir'den Fındıklı'ya ve Tophane'ye giden yokuşların başları sınırdı. Yokuşların Beyoğlu caddesine yaklaştıkları yerlerde de, Yeniçarşı ya da Kumbaracı yokuşu gibi, Beyoğlu'nun alanı o ölçüde daralırdı. Farkına varmadan yaşadığım bu olayı sonradan Pervititch'in sigorta haritalarında gördüm. Onlar da genellikle yokuş başlarında dururlar, ötesi keşfedilmemiş beyaz alanlardır, *hic sunt leones* (burada aslanlar vardır).

Bu durumda, Beyoğlu meridyeninin güney bitimi olan Tünel meydanının konumu özeldi. Orası, tramvayların bile durduğu bir son duraktı. Ancak Yüksek Kaldırım için son pulcu dükkânında biten bir tolerans vardı, orası da aşağı yukarı Teutonia hizası idi. Ondan ötesi, yani Kuledibi, Tophane ve Kasımpaşa gibi, yalnız alçak sesle ağza alınabilecek, cehennemnin en aşağı katları gibi yerlerdi.

Oysa en azından ada vapuruna binmek için bu ateş çemberini yarmak gerekiyordu. Herhalde onun için de Tanrı, Tüneli icat etmişti. Hiçbir yerde çizilmiş görmemekle birlikte her ayrıntısı ile kafamın içine kazılmış bu Beyoğlu haritasının kenarına, Fransa haritasındaki Korsika adası gibi, Büyükkada'yı ilişitirseniz benim çocukluk İstanbul'um böylece tamamlanmış sayılır. Sayılır diyorum, çünkü bu sınırların ötesinde yaptığımız pazar akınları vardı. Babaannem çok dındardı, dedem ise gezmeyi severdi. İstanbul ve yakın çevresinde altmıştan fazla kilisenin var olması yılın her pazarı için bir gezintiyi olanaklı kılırdı. Gidilecek kiliseyi o haftaya düşen azizin yortusu belirlemekle birlikte bazı özel seçenekler de vardı. Dedem Samatyalı

Şekil 1-2: Stefanos Yerasimos annesi ve dedesi ile Taksim Cumhuriyet Anıtı önünde (solda); babası ve annesi ile Taksim Gezisi merdivenlerinde (sağda). Yerasimos Ailesi Arşivi.

idi. Ya da daha doğrusu, bugün Yunanistan'da Arnavutluk sınırından yarım saatlik yolda olan İzvor Makedon köyünden kalkıp İstanbul'a geldiğinde ve orada Kayseri İncesu'lu bir çerçinin kızı olan babaannem ile evlendiğinde Samatya'da yerleşmişlerdi. Otuz yıllarında ise oradan çıkıp Cihangir yangınından sonra yapılan ilk apartmanların birine taşınmışlardı. Samatya'daki ev ise akrabadan Uzun Hristo'ya kalmıştı. Uzun Hristo gençliğinde Yunanistan'a gidip efzulara yazılmak istemiş, ancak boyu gere-kenden iki santim kısa olduğundan almamışlar, o da geri dönüp Samatya'daki Ayos Minas kilisesinin arkasındaki ahşap eve yerleşmişti.

Dedem İzvor'dan İstanbul'a Balkan savaşlarından önce yürüyerek geldiğinden ve yeni bir Peralı olduğundan kafasında İstanbul'un parçalarından oluşan haritalar yoktu. Her sabah Cihangir caddesine çıkar, Cihangir camii'nin avlusundan geçer, yokuş aşağı Tophane'ye iner, Necatibey caddesini ve Galata köprüsünü aşarak, seyyar sarraflık yaptığı Dördüncü Vakıf Han'a giderdi. Pazar ziyaretlerinin en makbulü ise Samatya istikametinde olanıydı. Ancak orası yolculuğun ilk durağı idi. Eski ahşap eve uğrayıp akrabaları ve komşuları aldıktan sonra kafiye halinde yola çıkılır, Koca Mustafa Paşa Camii'nin avlusundan geçilir, Silivri kapısından dışarı çıkılıp Balıklı Ayazması'na gidilirdi. Orada, ayinden sonra, mezarlıklar arasında kurulan sofralarda yenilir içilir, laternalar çalınır, akşamüzeri ise aynı yoldan geri dönülürdü. Eski İstanbul'u, Altımermer'i, Salmatomruk'u, Eğrikapı'yı, Hasköy'deki Aya Paraskevi'nin kayaya oyulmuş ayazma yolunu, bu pazar ziyaretlerinde hayal meyal keşfettim ve yetmiş yıllarında bir daha oralara dönmeye çalışınca betebe cepheleli apartmanlarla burun buruna geldim.

Ancak bu harita dışı yerler haritanın bir uzantısı değildi, onunla bütünleşmiyordu. Kentin bilinmeyeninde dedemle açtığımız patikalar geri dönünce arkamızdan hiçbir iz bırakmadan kapanıyordu.

Şekil 3: Beyoğlu sinemalarını bir zamanlar süsleyen sinema fenerleri. Yapı Kredi Bankası Arşivi. Fotoğraf: Selahattin Giz.

Gariptir ki büyüyünce bu haritayı bilinçli bir biçimde sorgulamadım. Onun çizmiş olduğu duvarları aşarak İstanbul'un çevresini, Türkiye'yi, dünyayı keşfe çıktım. İstanbul'un güncel coğrafyasının karşıma çıkardığı, görünmez olduğu kadar aşılmaz engelleri, tarihsel coğrafyadan dolaşarak yıkmaya çalıştım, coğrafyasına sahip olamadığım kentin tarihine sahip olmaya çalıştım. Ve yıllar sonra, 1986 yılında Fransa'dan alan çalışması yapmaya gelen bir grup şehircilik öğrencisi ile birlikte Beyoğlu'nu sokak sokak gezerken kafamdaki gizli haritayı keşfettim. Durumdan habersiz yabancı gençlerle birlikte kaldırımları arşınlarken her adımda görünmez duvarları yıktığının, girilmez yokuşlara girdiğimin, dönülmez köşeleri döndüğümün farkına vardım ve her aşılan sınır eski engelleri açığa çıkarıp çocukluğumun gizli haritasını aşikâr kıldı. Mevsim Mart'tı ve hava soğuktu, ancak bu gezi sonucu yakalandığım şiddetli gripin biraz da bu keşfin getirmiş olduğu sarsıntının etkisi ile ilgili olduğunu sanıyorum.